

KULTURDEPARTEMENTETS PRISER for barne- og ungdomslitteratur utgitt 2010

Tale ved prisutdelingen i Oslo 25. mars 2011
v/ juryleder Mette Moe

”Bøker kan også brukes til å sitte på” sier et ordtak av ukjent opprinnelse, og denne juryen har i bokåret 2010 lest noen kubikkmeter med bøker, som samlet sett sikkert hadde kunnet fungere som et helt møblement. Men svært mange av årets utgivelser kan og bør brukes til mye mer enn å sette kaffekoppen på, og jeg skal skissere noen mer konstruktive bruksområder, og samtidig peke på noen tendenser vi kan spore i fjorårets barne- og ungdomsbøker:

Det er noe magisk når barn knekker lesekoden. Når kryptiske tegn plutselig blir ord som kan avkodes på melkekartonger og kjekspakker og postkasser. Ingenting er hemmelig lenger for den som kan lese. Men for å utvikle lesekondis må man trene på mer enn bare melkekartonger. De lettlestbøkene som tilbys potensielle maratonlesere er derfor svært viktige. Fungerer de som monoton tredemølletraining, eller en fullstendig turopplevelse? Forfatterne av disse tekstene er naturlig nok begrenset av språklige og tematiske rammer. Resultatet blir i mange tilfeller lesbart men ikke leseverdige. Men innimellom dukker det opp lettlestekster som forteller en engasjerende historie, som klarer å leke med språket uten å gå på bekostning av forståelsen, som er litteratur, rett og slett. Juryen noterer seg at disse bøkene som tar ferske lesere på alvor, fortjener mer oppmerksomhet enn de ofte får.

Men når en norsk bildebok for eksempel handler om å stoppe ut døde dyr og barn for å stille dem ut i en glassklokke, vekker det til gjengjeld *stor* oppmerksomhet, og demonstrerer at bildeboksjangeren stadig utfordrer oppfatningen av hva en barnebok kan og bør tematisere. I norske bildebøker anno 2010 viser drømmepriksen seg faktisk å være en prinsesse, intertekstuelle og pop-kulturelle hilsninger spenner fra Ibsen via Picasso til Elvis Presley, og vi serveres ufin fremmedfrykt blant dyrene på bondegården. For bare å nevne noe. Disse

tekstene kan leses på mange ulike nivåer av en stor og sammensatt mottakergruppe, og det er bare å heie dem fram, for her er nivået skyhøyt og jobben med å velge tre nominerte i bildebokkategorien har vært tilsvarende vanskelig.

Det er selvsagt et luksusproblem å ha mye å velge i. Innenfor en annen kategori sammensatte tekster, nemlig tegneserier mener juryen at utvalget har vært for snevert i år til å kunne forsvare tre nominasjoner for målgruppa barn og ungdom. Vi holder derfor tegneserieprisen tilbake denne gangen. Men det er en viktig sjanger, og vi håper at vi får et større utvalg neste år.

Glidende overganger mellom fakta og fiksjon skaper spennende nye kategorier av bøker som motsetter seg tradisjonell sjangerinndeling. Vi finner historiske bildebokbiografier og subjektive fagbøker bestående av mange ulike stemmer. Vi finner filmatisk-inspirert splatter, der kroppsdelene hagler og tarmene tyter, og i den andre enden av skalaen finner vi pastellfarget sukkerspinn, -søtt til den søte.

Parallellverdener viser seg å være et minst like populært reisemål i år som i fjor, og spekteret innenfor fantasysjangeren er bredt. Tankelesere sloss om plassen med spøkelsesjegere, greske gudesønner født utenfor ekteskap og en trollmannslærling som utrolig nok viser seg å ha base på Kløfta. Til tross for sin skinndøde tilværelse lever vampyrene i beste velgående, og har bitt seg godt fast i både skrekksegmentet og den mer tenåringsbrunstige delen av ungdomslitteraturen. Og skal man som leser først ta skrittet inn i den uvirkelige virkeligheten, fins det mange helstøpte alternative verdener som fungerer troverdig innenfor fantastikkens rammer. Den utvalgte underdogens kamp for den gode saken synes å være et eviggyldig tema, og når nivået jevnt over er så høyt, er det ingen grunn til å legge ned våpnene ennå...

I mange av årets ungdomsbøker er imidlertid kampen flyttet til hovedpersonens eget indre rom. Følelsen av ikke å finne sin plass i samfunnet er på ingen måte noe nytt motiv i ungdomslitteraturen, men opplevelsen av ikke å være på plass i seg selv er skildret i påfallende mange av årets bøker. Psykisk sykdom og selvdestruktiv atferd er gjennomgående temaer som behandles med imponerende innsikt i unge og utsatte sinn. Her vises en sterk sjangerbevissthet og vilje til å eksperimentere med form. Jeg-personenes følelse av meningstap speiles i mange tilfeller i en fragmentarisk fremstilling, der bruken av brev og dagboknotater, brutt kronologi og usikkerhet rundt hvem som egentlig forteller, skaper krevende, men originale og sterke tekster.

Og en av disse er **vinneren av årets litteraturpris, Marit Kaldhols roman *søkeord: Ayotzintli***. "Dei seier du ikkje ville leve lenger. Men eg trur du ville". Slik får psykisk utviklingshemmete Sverre det siste ordet i denne punktromanen. Og gråter du ikke da, så har du ikke noe hjerte! For akkurat så enkelt og så vanskelig er dette temaet. Tenåringsgutten Mikke skriver ned tankene sine i noen måneder mellom vinter og vår det siste året på videregående. Tilsynelatende mestrer han livet. Han får en kjæreste, han er støttekontakt, han interesserer seg for biologi, han skal være russ. Gradvis avdekkes likevel en følelse av tomhet og manglende tilhørighet, uten at dette gir noen tilstrekkelig forklaring på selvmordet som brått inntreffer. Med kommentaren "no skal eg ikkje skrive meir" avsluttes Mikkes tekst, og mors stemme overtar der sønnens slutter. I kortklippede setninger fortelles det grafisk og styggvakkert om det synet som møter henne når hun kommer hjem fra ferie, og om spredte bilder fra livet før og etter. Marit Kaldhol formidler tapet av en sønn, kjæreste og bestevenn så man kjenner det i hele kroppen. Nettopp det at ingen forklaring gis på hvorfor en ung gutt ikke vil leve, er en av tekstens største styrker. For *søkeord: Ayotzintli* formidler ikke en sammenhengende historie der det finnes mening og symmetri, men snarere bruddstykker av et liv som plutselig opphører, og det dette koster for de som skal fortsette å leve.

Hvem skulle trodd at en historie om å hugge et tre kunne være så engasjerende? Men når Ine svinger øksen blir **årets vinner av bildebokprisen** en utgivelse med usedvanlig mye fult i. Her er det ikke snakk om noen dobbel adressat. Det er ikke nødvendig å stille spørsmålet om hvem som er målgruppa. **Tore Renberg og Øyvind Torseters *Gi gass, Ine*** er en bok for barn, og formidler sin historie uten filter. Fortellerstemmen hever seg ikke over sine karakterer, men går inn i deres prosjekt med like stor entusiasme som de selv legger for dagen. Det er ikke ofte at litterære søsken liker hverandre så godt som disse to, og mye av tekstens sjarm er knyttet til lillebror Hasses ubegrensede glede over å få henge med en så stor og kul søster. Dialogens mange gjentakelser fletter sammen humor og språklig lek. Toåringens begrensede ordforråd brukes finurlig som tekstens gjennomgående mantra. "Ja traktor!" svarer Hasse lykkelig, uansett hva spørsmålet måtte være. Og denne traktor - poesien ruller og går med suveren timing i replikkvekslingene. På første side introduseres vi for Ine som er "lett på foten og tøff i hjertet". Og det er gode egenskaper å ha med seg når man skal hugge et så stort tre. Det er rett og slett kolossalt! Men med største selvfølgelighet insisterer både tekst og bilde på at her er alt mulig.

Øyvind Torseter får brun bølgepapp til å bli verdens mest eksklusive materiale. For det er jo papp, men samtidig er det en elg, og en elektrisk støveltrøker, og ikke minst en helt fascinerende tredimensjonal traktor. Slik skapes illustrasjoner der rollelek og realitet fungerer side om side. Og det er noe med lyssettingen i enkelte av oppslagene som gjør at man bare vil se og se, så vakkert er det. Når alle dyrene i skogen bærer det store treet hjem i motlys så de fremstår som svarte silhuetter i solnedgangen, er det bare å slutte seg til bokas hovedperson Ine, som sier: "Skal vi rett og slett rope hurra?" Og svaret er enkelt: Ja, det skal vi... også traktor!

Illustrasjonsprisvinner Per Dybvig er mannen som har billedliggjort universet i **Jo Nesbøs Doktor Proktor og verdens undergang. Kanskje**. I intervjuer har Nesbø sagt at han nekter politietterforskeren Harry Hole å gå til filmen. For ved å visualisere en litterær karakter erstattes de bildene hver enkelt leser har i hodet, og låser oppfatningen til *en* felles tolkning. Det Nesbø muligens ikke tenkte på var at da Dybvig fikk i oppgave å skissere Doktor Proktors univers, ble illustratøren umiddelbart medeier i et typegalleri som nå umulig kan fremstilles på noen annen måte enn denne. Og det er helt greit! Doktor Proktor må være akkurat så lang og hårete og skranglete, Bulle må være akkurat så ufattelig liten. Og det er bare Dybvig som kan tegne sånn at det ser ut som om alt og alle har vært kjørt mange runder i tørketrommelen. Den lange tungen til froskemannen Gregor på kollisjonskurs med månekameleonens kjempehemorroider er riktignok et bilde vi kommer til å ha på netthinnen lenger enn det som strengt tatt er ønskelig. Men det er det verdt.

Bulles kjæledyr er en peruviansk sjufotet sugeedderkopp som kan utføre de utroligste oppgaver. Akkurat denne arten finner man nok ikke i **Dagny Holms Nysgjerrig på edderkopper**, som er **vinneren av årets fagbokpris**. Men etter å ha lest hennes utgivelse om edderkoppdyrenes egenskaper, kunne man nesten forventet å finne noe tilsvarende eksotisk. Holm formidler breddekunnskap om emnet sitt, og klarer på den måten å skape interesse også blant lesere som *ikke* nødvendigvis er nysgjerrige på edderkopper i utgangpunktet. Her finner vi ulike typer tekster som spenner fra det rent informative til det mer undrende og utforskende. Nettopp ved å tenke høyt rundt spørsmål som "hvorfor er så mange redde for edderkopper, når biler er så mye farligere?", inviterer Holm leseren inn i teksten. Et variert bildemateriale som kombinerer nærbilder av ulike edderkopparter med enkle strektegninger, filmhistorie, tegneserier, romfart og gresk mytologi, viser nettopp at dette er en fagbok som er faglig men også underholdende.

Årets vinner av debutantprisen er dedikert til "... alle barn som må kle på seg når mor og far fryser." Og det er en svært treffende metafor for tematikken i ***Ulla hit og dit***. Ulla Nilsen Olsen må bo to steder når Tove Nilsen og Thomas Olsen ikke får til samlivet lenger. Det synes hun er blodig urettferdig, noe **Siri Dokkens illustrasjoner** fanger opp med all mulig tydelighet. Sintere unge har vi ikke sett siden Lotta i Bråkmakergata. Ulla tillegges et kroppsspråk og en mimikk som ikke legger fingrene i mellom, og den litt engstelige bestevennen (som har måttet skifte navn fra Jöte med tødler til Jøte med strek over ø-en da han flyttet fra Sverige), fungerer som et nydelig side-kick i både tekst og bilde. **Forfatter Kari Tinnen** viser musikalitet i bruken av språklige dobbeltbetydninger. Hva i all verden betyr det for eksempel at to voksne har vokst fra hverandre? De har jo sluttet å vokse for lenge siden. Slik uttrykker denne bildeboka stor sympati for barneperspektivet, samtidig som det viser seg at det å flytte hit og dit er til å leve med det også. Bare foreldreparet Nilsen–Olsen klarer å overse sin uenighet når det gjelder krim og krams...

Hvordan kan man vite at en oversettelse er god? Med fare for å operere med ulne vurderingskriterier er det spontane svaret: fordi man vet det bare. Og når det gjelder **årets vinner av oversetterprisen**, så visste juryen det bare. Men vi visste det fordi prisvinner **Tove Bakke** får noe som er veldig vanskelig til å se utvungent og lett ut. Fordi tenåringsjenta Aurora i dagbokserien ***Aldri tilfreds fra 2009 og årets utgivelse Like sint***, gis en autentisk stemme i norsk språkdrakt. Fordi den biske og spydige tonen til dagbokskribenten kombineres med en litt sår undertone uten at det blir krampeaktig kult eller kunstig på noen måte. Fordi språket sitter, rett og slett.

Og da er vi tilbake til utgangspunktet. Bøker kan sikkert brukes til å sitte på, men det er det ingen grunn til når de egner seg så mye bedre til leseopplæring, kunstopplevelse, kunnskapstilegnelse, underholdning, til tankereise og til å få en innsikt i det man selv ikke har erfart. Det er det denne juryen har brukt dem til i hvert fall, og vi vil gjerne takke årets prisvinnere for at vi har fått muligheten til nettopp det...

Gratulerer!